

سناریوپردازی درباره آینده منزلتی جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴

وحید نوری^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۲/۱۹ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۶/۳/۱۲

فصلنامه آفاق امنیت/ سال دهم/ شماره سی و چهارم - بهار ۱۳۹۶

چکیده

جمهوری اسلامی ایران نمونه کاملی از یک دولت «منزلت‌طلب» در نظام بین‌الملل است که با تعریف منزلت‌های مطلوب متفاوت و استراتژی‌های متعدد در طول سالیان پس از انقلاب، در صدد ارتقای جایگاه و منزلت منطقه‌ای و بین‌المللی خویش بوده است. انتشار سند «چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴» شاهی انکارناپذیر بر منزلت‌طلبی جمهوری اسلامی است. در این سند ایران به عنوان کشوری «توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در نظام بین‌الملل» ترسیم شده است.

بر این اساس، مقاله پیش رو با نگاهی آینده‌نگارانه در صدد پاسخ به دو سؤال است: نخست، قوی‌ترین سناریوها درباره آینده منزلتی جمهوری اسلامی ایران کدام‌اند؟ دوم، سناریوهای مذکور چه دلالت‌هایی بر سیاست‌های منزلتی جمهوری اسلامی خواهند داشت؟ در پاسخ به سؤال نخست، با استفاده از روش آینده‌نگاری، تحلیل تأثیرات متقاطع و دو نرم‌افزار پیشرفته میک مک و سناریوویزارد، شش سناریو استخراج شده است. اشتراکات شش سناریو درباره هدفه عامل مؤثر جهانی و منطقه‌ای منتهی به پاسخ سؤال دوم شده و بیانگر آن است که اهداف منزلتی جمهوری اسلامی در افق ۱۴۰۴ با دشواری‌ها و محدودیت‌های شدیدی مواجه خواهد بود.

واژگان کلیدی

سیاست خارجی، منزلت‌طلبی، آینده‌نگاری، سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، تحلیل تأثیرات متقاطع، میک مک، سناریوویزارد

۱. دکتری روابط بین‌الملل از دانشگاه علامه طباطبایی، استادیار گروه علوم سیاسی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

مقدمه

در طول سالیان پس از انقلاب اسلامی، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با کاربست تئوری‌ها و مفاهیم تحلیلی متفاوت از سوی تحلیلگران و ناظران مسائل ایران در داخل و خارج از کشور مورد تحلیل قرار گرفته است. در ادامه این تلاش‌ها، نگارنده در کتابی با عنوان «منزلت‌طلبی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»^۱ قریب چهار دهه سیاست خارجی ایران را از منظر «نظریه هویت اجتماعی» و مفهوم تحلیلی «منزلت‌طلبی» مورد واکاوی و تحلیل قرار داده است. در این راستا با تحلیل محتوای کیفی و کمی اظهارات سیاست‌گذاران و دولت‌مردان ایرانی، شواهدی چند در تأیید منزلت‌طلبی ایران در نظام بین‌المللی ارائه شده است.

پژوهش مذکور به تفصیل نحوه برساختن، تغییر و جایگزینی منزلت مطلوب در دوره‌های مختلف سیاست خارجی ایران با هدف ارتقای جایگاه جمهوری اسلامی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی را نشان داده است؛ به گونه‌ای که «دژ انقلاب»، منزلت مطلوب اسلام‌گرایان فقهاتی در سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۶۰ بوده است که در سال‌های پس از جنگ (۱۳۷۶-۱۳۶۸) منزلت مطلوب «دولت توسعه‌یافته اسلامی» جایگزین آن می‌شود. سیاست خارجی اصلاح‌طلبان در سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۷۶ در پی منزلت مطلوب «جامعه مدنی اسلامی» بود. در دوران حاکمیت اصول‌گرایان ۱۳۹۲-۱۳۸۴ در تغییری شگرف، منزلت مطلوب «دولت عدالت‌طلب» پیشه شد و در نهایت دولت یازدهم در پی منزلت مطلوب «تعامل‌گرایی اعتدالی» برآمده است (نوری، ۱۳۹۶).

طبیعی است تبیین فوق از سیاست خارجی جمهوری اسلامی می‌تواند مانند سایر تلاش‌های نظری با موافقت یا مخالفت ناظرین سیاست خارجی ایران مواجه شود؛ با وجود این انتشار سند «چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴» شاهدی انکارناپذیر بر منزلت‌طلبی جمهوری اسلامی است که در راستای تأیید فرضیه‌های نگارنده در پژوهش «منزلت‌طلبی در سیاست خارجی ایران» است. در این سند ایران به عنوان کشوری «توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در نظام بین‌الملل» ترسیم شده است. بر این اساس، آینده‌نگاری منزلت جمهوری اسلامی ایران ضرورتی مهم است که در این مقاله بدان می‌پردازیم.

۱. این کتاب توسط پژوهشکده مطالعات راهبردی در سال ۱۳۹۶ منتشر شده است.

مقاله پیش رو در ۵ بخش و یک جمع‌بندی ساماندهی شده است. در بخش نخست، مباحث روشی مطرح می‌شود. در بخش دوم به شناسایی عوامل کلیدی تأثیرگذار بر آینده منزلتی ایران خواهیم پرداخت. مهم‌ترین عوامل کلیدی با تحلیل تأثیرات متقاطع و بهره‌گیری از نرم‌افزار میک مک، در بخش سوم استخراج خواهد شد. در بخش چهارم وضعیت‌های محتمل برای هر عامل کلیدی در طیفی از بدترین وضعیت تا بهترین وضعیت شناسایی خواهد شد. در پایان قوی‌ترین سناریوها بر اساس تأثیرات متقاطع وضعیت‌ها بر یکدیگر به کمک نرم‌افزار سناریوويزارد استخراج و گزارش و دلالت‌های آنها بر سیاست منزلتی ایران در یک دهه آینده تحلیل خواهد شد.

مباحث روشی

۱. چارچوب نظری - مفهومی

«نظریه هویت اجتماعی»^۱ و مفهوم تحلیلی «منزلت‌طلبی»^۲ چارچوب نظری - تحلیلی مقاله پیش روست.^۳ در این نظریه در می‌یابیم که انسان و همه موجودیت‌های اجتماعی (از جمله دولت‌ها) در پی جایگاه و منزلتی مطلوب هستند. در صورتی که بازیگران سیاسی از مجرای فرایندی که آن را آزمون تناسب و کارآمدی می‌نامیم، ارزیابی و برداشت مطلوبی از منزلت موجود کشور خود نداشته باشند و در نتیجه احساس عزت نفس ملی نکنند، با سیاست خارجی جدید در پی منزلت مطلوب برخوانند آمد. سیاست خارجی به مثابه منزلت‌طلبی با کاربست سه استراتژی تحرک،^۴ رقابت^۵ و خلاقیت اجتماعی^۶ نمودار می‌شود. تحرک اجتماعی به معنای پیروی از هنجارهای پذیرفته‌شده بین‌المللی است؛ رقابت اجتماعی یعنی درگیر شدن با دیگران برای کسب مؤلفه‌های قدرت نظامی - اقتصادی و خلاقیت اجتماعی اساساً در انداختن طرحی نو (نظیر استقلال و عدالت) است. به بیان دیگر ارائه شاخص‌هایی متفاوت از آنچه دیگران به عنوان معیارهای منزلت منطقه‌ای و بین‌المللی معرفی می‌کنند (نوری، ۱۳۹۲).

1. Social Identity Theory (SIT)

2. Status Seeking

۳. مقاله پیش رو به اختصار به نظریه هویت اجتماعی می‌پردازد. به منظور مطالعه تفصیلی الگوی سیاست خارجی از منظر نظریه هویت اجتماعی و مفهوم تحلیلی «منزلت‌طلبی» رک: وحید نوری، «منزلت‌طلبی به مثابه سیاست خارجی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، تابستان ۱۳۹۲.

4. Social Mobility

5. Social Competition

6. Social Creativity

۲. آینده‌نگاری

تحولات شگفت‌انگیز و پویایی شتابنده از مهم‌ترین مختصات دنیای مدرن است که کم‌توجهی و غفلت از آن می‌تواند با هزینه‌های فراوان در عرصه‌های نظامی، امنیتی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی همراه باشد. در این محیط سرشار از عدم قطعیت، مهم‌ترین رویکرد علمی که می‌تواند آمادگی نسبی لازم برای رویارویی با آینده را فراهم سازد، مطالعه آینده و برنامه‌ریزی برای آن است. از این رو شاهد پیدایش و گسترش مؤسسه‌های تأثیرگذار آینده‌پژوهی^۱ و آینده‌نگاری^۲ در مراکز فکری و تصمیم‌سازی قدرت‌های بزرگ و کشورهای توسعه‌یافته هستیم. هدف اصلی این مؤسسات تفکر درباره چالش‌های آینده و نحوه رویارویی با پدیده‌های آینده است. آینده‌پژوهان از واژگان بسیاری در مطالعات مربوط به آینده استفاده می‌کنند: «آینده‌پژوهی»، «آینده‌اندیشی»، «آینده‌نگاری» و ... که می‌توان آنها را در سه دسته عمده جای داد: آینده‌پژوهی که بیشتر با رویکرد هنجاری به مطالعه آینده می‌پردازد. پیش‌بینی آینده که بیشتر رویکردی علمی دارد و بر استفاده از روش‌های کمی تأکید دارد.

آینده‌نگاری بر بعد اجرایی دانش آینده‌پژوهی مبتنی است و به جای پرداختن به مباحث فلسفی آینده‌اندیشی، «ترسیم» آینده را در نظر دارد. در واقع آینده‌پژوهان در این روش، در پی شکل‌بخشی به آینده هستند. از این منظر برخی آینده‌نگاری را به عنوان بخشی از فرایند مدیریت استراتژیک به شمار می‌آورند (زالی، ۱۳۹۲: ۱۹-۲۳). هر طرح آینده‌نگاری افق زمانی خاصی را مد نظر دارد. افق زمانی در فعالیت‌های آینده‌نگاری ملی و منطقه‌ای می‌تواند از یک تا ۳۰ و حتی ۵۰ سال تعریف شود. ریچارد اسلاتر، از آینده‌پژوهان مشهور، افق زمانی را به پنج دسته تقسیم کرده است: آینده نزدیک حداکثر تا یک سال؛ آینده کوتاه‌مدت بین یک تا پنج سال؛ آینده میان‌مدت بین پنج تا بیست سال؛ آینده درازمدت بین بیست تا پنجاه سال و آینده دورمدت بیش از پنجاه سال (به نقل از زالی، ۱۳۹۲: ۵۱). از آنجا که در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی افق زمانی ۱۴۰۴ در نظر گرفته شده، بنابراین در این مقاله نیز افق زمانی مذکور مد نظر است.

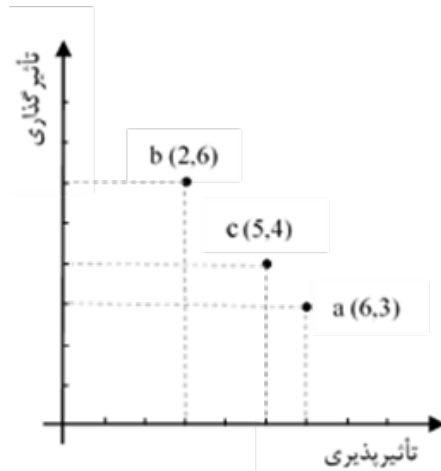
1. Future Study
2. Foresight

۳. روش تحلیل تأثیرات متقاطع^۱

روش تحلیل تأثیر متقاطع، یکی از مهم‌ترین روش‌های آینده‌نگاری است که مهم‌ترین دغدغه آن، جبران کاستی روش‌های دیگر در بی‌توجهی به تأثیرات احتمالی عوامل بر یکدیگر است. در این روش میان متغیرهای مختلف، سه نوع رابطه «غیرمرتبط»، «تقویت‌کننده» و «متوقف‌کننده» قابل تصور است که میزان ارتباط میان آنها با اعداد بین صفر تا سه سنجیده می‌شود. عدد «صفر» به منزله «بدون تأثیر»، عدد یک به منزله «تأثیر ضعیف»، عدد «دو» به منزله «تأثیر متوسط» و در نهایت عدد «سه» به منزله «تأثیر قوی» است. بنابراین اگر تعداد متغیرهای شناسایی شده n باشد، یک ماتریس $n \times n$ به دست می‌آید که در آن تأثیرات متغیرها بر یکدیگر سنجیده می‌شود. در ماتریس مذکور، مجموع عددهای هر سطر نشان‌دهنده تأثیرگذاری متغیر و مجموع عددهای هر ستون، نشان‌دهنده تأثیرپذیری متغیر مربوط است. در نتیجه همه متغیرها و محیط دربرگیرنده آنها را می‌توان در یک نمودار با دو محور «تأثیرگذاری» (حاصل از جمع عددهای هر سطر) و «تأثیرپذیری» (حاصل از جمع عددهای هر ستون) نمایش داد. برای نمونه در ماتریس 3×3 زیر، عامل b دارای درجه تأثیرگذاری ۶ و درجه تأثیرپذیری ۲ است. بنابراین مختصات این عامل در نموداری با دو بردار «تأثیرپذیری-تأثیرگذاری»، نقطه (۲، ۶) خواهد بود.

	a	b	c	
a	0	1	2	3
b	3	0	3	6
c	3	1	0	4
	6	2	5	

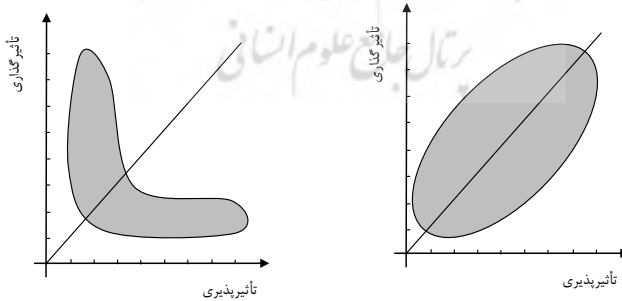
ماتریس ۱- تأثیر متقاطع با سه متغیر

نمودار ۱- نمودار متناظر با ماتریس تأثیر متقاطع

۴. آشنایی اجمالی با نرم افزار میک مک^۱

نرم افزار میک مک به منظور محاسبات پیچیده در ماتریس‌های تأثیر متقاطع با تعداد عوامل فراوان طراحی شده است. در مواردی مانند پژوهش ما که عوامل و متغیرهای تأثیرگذار از حد معمول فراتر است (۳۲ عامل)، محاسبات دستی نظیر ماتریس مثال فوق، کاری بسیار دشوار و تقریباً غیرممکن است. این نرم افزار بر اساس توپولوژی متغیرها قادر به رتبه‌بندی و استخراج عوامل کلیدی است. نحوه پراکنش متغیرها در ماتریس‌های بزرگ می‌تواند به یکی از دو سیستم «پایدار» یا «ناپایدار» منجر شود:

نمودار ۲- پایداری یا ناپایداری سیستم حاصل از ماتریس متقاطع

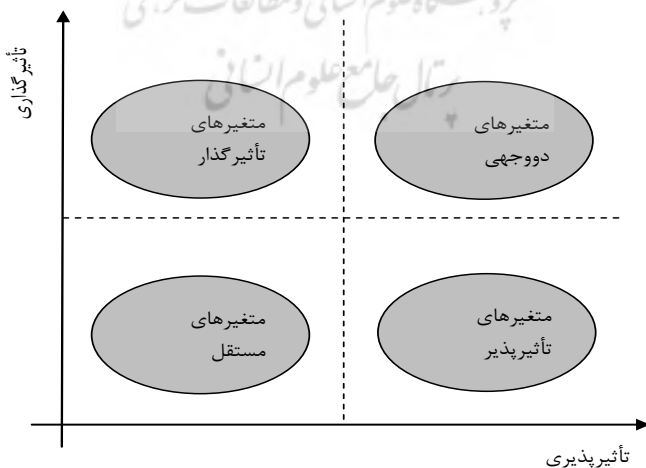
در سیستم ناپایدار، متغیرها حول محور قطری صفحه پراکنده‌اند و این به معنای آن است که متغیرها در بیشتر مواقع حالت بینابینی از تأثیرگذاری - تأثیرپذیری را نشان می‌دهند. از این رو، در سیستم‌های ناپایدار، شناسایی عوامل و متغیرهای کلیدی پیچیده‌تر از سیستم پایدار خواهد بود. به طور کلی در سیستم‌های حاصل از ماتریس متقاطع، چهار دسته از متغیرها قابل شناسایی است:

- **متغیرهای «تعیین‌کننده»:** این متغیرها بیشتر تأثیرگذار و کمتر تأثیرپذیرند و وابستگی سیستم به آنها بیشتر از سایر متغیرهاست. متغیرهای تعیین‌کننده در قسمت شمال غربی شکل قرار می‌گیرند و کمتر قابل کنترل هستند.

- **متغیرهای «تأثیرپذیر»:** این متغیرها بیشتر تأثیرپذیر و کمتر تأثیرگذارند و وابستگی سیستم به آنها کمتر از سایر متغیرهاست. متغیرهای تأثیرپذیر در قسمت جنوب شرقی شکل جای دارند و بسیار حساس هستند.

- **متغیرهای «مستقل»:** این دسته از متغیرها تأثیرگذاری و در عین حال تأثیرپذیری اندکی دارند. متغیرهای مستقل در قسمت جنوب غربی شکل قرار می‌گیرند و نه باعث تکامل و نه توقف یک متغیر اصلی دیگر می‌شوند. نحوه رفتار متغیرهای مستقل به گونه‌ای است که گویا آنها اصلاً ارتباطی با سیستم ندارند.

- **متغیرهای «دووجهی»:** این دسته از متغیرها از تأثیرگذاری و در عین حال تأثیرپذیری بسیاری برخوردارند. متغیرهای دووجهی در قسمت شمال شرقی شکل قرار دارند و به طور ذاتی ناپایدارند؛ به بیان دیگر، هر عمل و تغییری روی آنها، تغییر متغیرهای دیگر را به دنبال خواهد داشت (زالی، ۱۳۹۲: ۸۹-۹۶).

نمودار ۳- انواع متغیرها در نمودارهای حاصل از ماتریس تأثیر متقاطع

۵. آشنایی اجمالی با نرم‌افزار سناریویوزارد

نرم‌افزار سناریویوزارد محصولی از مرکز پژوهشی ZIRIUS در دانشگاه اشتوتگارت^۲ آلمان است که بر مطالعات میان‌رشته‌ای ریسک و نوآوری متمرکز است. هدف این مرکز پژوهشی ایجاد ارتباط میان رشته‌های مختلف دانشگاهی به منظور انجام پروژه‌های تحقیقاتی مسئله‌محور است. از منظر این مرکز، تغییرات اجتماعی و فناورانه فرایندهایی هستند که از تعاملات پویا میان سیستم‌هایی چون سیستم‌های فناورانه، حکومتی، اجتماعی، عوامل انسانی و اجتماعی حاصل می‌شوند. بنابراین ZIRIUS در بررسی هر تغییر بزرگ اجتماعی و فناورانه سراغ گروه‌های مختلف از خبرگان در رشته‌های گوناگون می‌رود تا بتواند به دیدگاهی جامع در مواجهه با این تغییرات دست یابد (zirius.eu).

نرم‌افزار سناریویوزارد با هدف پردازش اطلاعات کیفی حاصل از این پروژه‌های میان‌رشته‌ای البته با رویکرد آینده‌نگارانه طراحی شده است. اساس کار این نرم‌افزار مانند میک مک بر مبنای ماتریس‌های تأثیرات متقاطع است. هدف از طراحی این ماتریس‌ها ثبت دیدگاه و نظر خبرگان درباره اثر احتمالی وقوع یک وضعیت (a1) از یک عامل کلیدی (A) بر وضعیت دیگر (b1) از عامل کلیدی دیگر (B) است. سناریویوزارد با محاسبه آثار مستقیم و غیرمستقیم این وضعیت‌ها بر یکدیگر قوی‌ترین سناریوها را استخراج می‌کند.

شناسایی عوامل کلیدی تأثیرگذار بر آینده منزلتی ایران در افق ۱۴۰۴

در فرایند شناسایی عوامل کلیدی تأثیرگذار بر آینده منزلتی جمهوری اسلامی از روش‌های «پرسشنامه»، «مصاحبه گروهی» و «مطالعه کتابخانه‌ای» بهره‌گیری شده است. در گام نخست، پرسشنامه‌ای با این سؤال اصلی طراحی شد که «به نظر شما مهم‌ترین عوامل و متغیرهای تأثیرگذار بر آینده منزلتی ایران در افق میان‌مدت (ده ساله) کدام است؟». پرسشنامه مذکور برای بیست تن از استادان روابط بین‌الملل دانشگاه‌های تهران ارسال شد که در نهایت شش پرسشنامه دریافت شد. در پرسش‌نامه‌های دریافتی به عوامل گوناگون نظامی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی از سوی بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی اشاره شده بود. در گام دوم، «مصاحبه‌ای گروهی» با شرکت تعدادی از پژوهشگران روابط بین‌الملل و اقتصاد با مدیریت نگارنده و به

1. ScenarioWizard
2. University of Stuttgart

سبک «دلفی»^۱ برگزار شد. هدف از این نشست، جمع‌بندی دیدگاه شرکت‌کنندگان در پنل و اجماع درباره عوامل تأثیرگذار بر آینده منزلتی جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ بود. در ابتدا گزارشی از یافته‌های حاصل از پرسشنامه به پژوهشگران ارائه و سپس هر عامل تأثیرگذار به بحث گذاشته شد. توافق نهایی بر آن قرار گرفت که عوامل شناسایی شده ذیل دسته‌بندی ارائه شده از سوی مایکل بارت و ریموند دووال از انواع قدرت (Barnett & Duvall, ۲۰۰۵) دسته‌بندی شود. در نتیجه عوامل کلیدی تأثیرگذار بر آینده منزلتی جمهوری اسلامی ایران در چهار دسته و هشت بازیگر بین‌المللی و منطقه‌ای عبارت‌اند از:

جدول ۱- ۳۲ عامل کلیدی تأثیرگذار بر آینده منزلتی جمهوری اسلامی ایران

ردیف	نام متغیر	طبقه‌بندی
۱	رویکرد نظامی آمریکا	عوامل نظامی
۲	رویکرد نظامی روسیه	
۳	رویکرد نظامی اتحادیه اروپا	
۴	رویکرد نظامی چین	
۵	رویکرد نظامی ایران	
۶	رویکرد نظامی اسرائیل	
۷	رویکرد نظامی عربستان سعودی	
۸	رویکرد نظامی ترکیه	
ردیف	نام متغیر	طبقه‌بندی
۹	قدرت سیاسی- نهادی ایالات متحده	عوامل سیاسی نهادی
۱۰	قدرت سیاسی- نهادی روسیه	
۱۱	قدرت سیاسی- نهادی اتحادیه اروپا	
۱۲	قدرت سیاسی- نهادی چین	
۱۳	قدرت سیاسی- نهادی ایران	
۱۴	قدرت سیاسی- نهادی اسرائیل	
۱۵	قدرت سیاسی- نهادی عربستان سعودی	
۱۶	قدرت سیاسی- نهادی ترکیه	

طبقه‌بندی	نام متغیر	ردیف
عوامل اقتصادی	قدرت اقتصادی ایالات متحده	۱۷
	قدرت اقتصادی روسیه	۱۸
	قدرت اقتصادی اتحادیه اروپا	۱۹
	قدرت اقتصادی چین	۲۰
	قدرت اقتصادی ایران	۲۱
	قدرت اقتصادی اسرائیل	۲۲
	قدرت اقتصادی عربستان سعودی	۲۳
	قدرت اقتصادی ترکیه	۲۴
طبقه‌بندی	نام متغیر	ردیف
عوامل گفتمانی	قدرت گفتمانی ایالات متحده	۲۵
	قدرت گفتمانی روسیه	۲۶
	قدرت گفتمانی اتحادیه اروپا	۲۷
	قدرت گفتمانی چین	۲۸
	قدرت گفتمانی ایران	۲۹
	قدرت گفتمانی اسرائیل	۳۰
	قدرت گفتمانی عربستان سعودی	۳۱
	قدرت گفتمانی ترکیه	۳۲

رتبه‌بندی عوامل کلیدی و انتخاب مهم‌ترین آنها

سی و دو عامل و متغیر استخراج‌شده از پرسشنامه، مصاحبه گروهی و مقاله مذکور، عنوان موضوعاتی هستند که در محیط پیرامونی بر آینده منزلتی جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذارند و باید در برنامه‌ریزی‌های استراتژیک مد نظر قرار گیرند. با این حال بررسی نقش همه این عوامل در فرایند سناریوپردازی اگر نه ناممکن، ولی بسیار دشوار است. از این رو در مرحله دوم با بهره‌گیری از ماتریس تأثیرات متقاطع و نرم‌افزار میک مک، کلیدی‌ترین عوامل را شناسایی و در پردازش سناریوها بر آنها متمرکز خواهیم شد. در ادامه کار، ۳۲ عامل کلیدی حاصل از پرسشنامه و مصاحبه گروهی در ماتریس متقاطع وارد و توسط پژوهشگران شرکت‌کننده در پیل تکمیل شد. ماتریس مذکور در ادامه دیده می‌شود.

۱. تأثیرات مستقیم

ماتریس مذکور به عنوان ورودی در نرم‌افزار میک مک وارد و از پردازش داده‌های آن، ۳۲ عامل شناسایی شده بر اساس تأثیرگذاری مستقیم- غیرمستقیم و تأثیرپذیری مستقیم- غیرمستقیم رتبه‌بندی شد. جدول زیر رتبه‌بندی همه متغیرها بر اساس تأثیرگذاری مستقیم- غیرمستقیم و تأثیرپذیری مستقیم- غیرمستقیم را نشان می‌دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

جدول ۲- رتبه‌بندی عوامل کلیدی براساس تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم

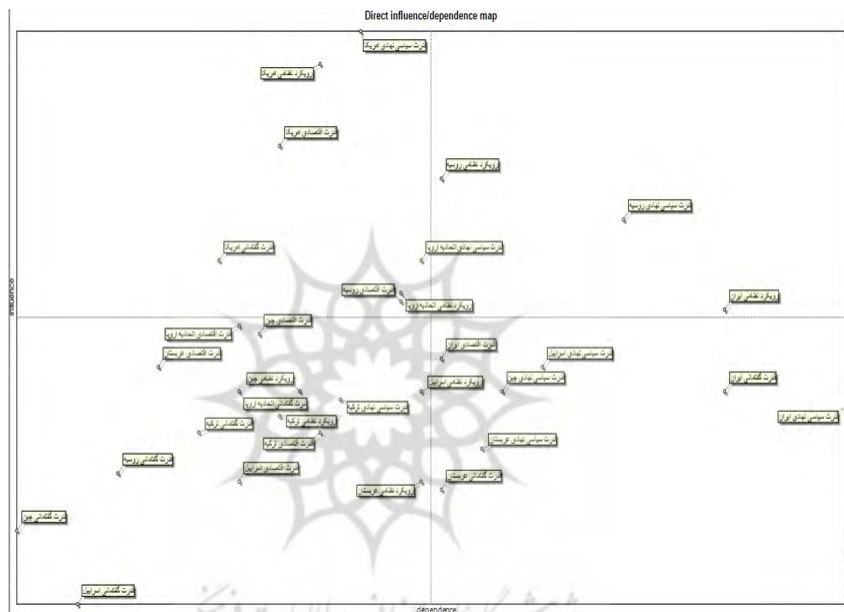
ردیف	مستقیم		غیرمستقیم	
	متغیر	تأثیرگذاری	متغیر	تأثیرپذیری
۱	قدرت سیاسی- نهادی آمریکا	۷۱۹	قدرت سیاسی- نهادی ایران	۵۵۴
۲	رویکرد نظامی آمریکا	۶۷۸	رویکرد نظامی آمریکا	۴۹۳
۳	قدرت اقتصادی آمریکا	۵۷۵	قدرت گفتمانی ایران	۴۹۳
۴	رویکرد نظامی روسیه	۵۳۴	رویکرد نظامی روسیه	۴۴۱
۵	قدرت سیاسی- نهادی روسیه	۴۸۳	قدرت سیاسی- نهادی اسرائیل	۴۰۰
۶	قدرت گفتمانی آمریکا	۴۳۱	قدرت سیاسی- نهادی چین	۳۸۰
۷	قدرت سیاسی- نهادی اتحادیه اروپا	۴۳۱	قدرت سیاسی- نهادی اتحادیه اروپا	۳۶۹
۸	رویکرد نظامی اتحادیه اروپا	۳۹۰	رویکرد نظامی اتحادیه اروپا	۳۴۹
۹	قدرت اقتصادی روسیه	۳۸۰	قدرت اقتصادی اتحادیه اروپا	۳۴۹
۱۰	رویکرد نظامی ایران	۳۶۹	قدرت اقتصادی روسیه	۳۴۹
۱۱	قدرت اقتصادی اتحادیه اروپا	۳۴۹	قدرت اقتصادی چین	۳۳۹
۱۲	رویکرد نظامی چین	۳۳۹	رویکرد نظامی ایران	۳۳۹
۱۳	قدرت اقتصادی ایران	۳۰۸	قدرت سیاسی- نهادی اتحادیه اروپا	۳۳۹
۱۴	قدرت اقتصادی عربستان	۲۹۸	قدرت سیاسی- نهادی چین	۲۸۵
۱۵	قدرت سیاسی نهادی اسرائیل	۲۹۸	قدرت اقتصادی اتحادیه اروپا	۲۸۳
۱۶	قدرت گفتمانی ایران	۲۶۷	قدرت اقتصادی ایران	۲۷۵
۱۷	رویکرد نظامی اسرائیل	۲۶۷	قدرت سیاسی- نهادی آمریکا	۲۷۲

ردیف	مستقیم			غیر مستقیم		
	متغیر	تأثیر گذاری	تأثیر پذیری	متغیر	تأثیر گذاری	تأثیر پذیری
۱۸	قدرت گفتمانی اتحادیه اروپا	۲۶۷	قدرت اقتصادی ترکیه	۲۸۷	قدرت اقتصادی عربستان	۲۹۰
۱۹	رویکرد نظامی چین	۲۶۷	رویکرد نظامی آمریکا	۲۸۷	رویکرد نظامی اسرائیل	۲۷۹
۲۰	قدرت سیاسی نهادی چین	۲۶۷	رویکرد نظامی چین	۲۷۷	قدرت سیاسی - نهادی اسرائیل	۲۷۸
۲۱	قدرت سیاسی نهادی ترکیه	۲۵۶	رویکرد نظامی ترکیه	۲۶۷	رویکرد نظامی ترکیه	۲۶۱
۲۲	قدرت سیاسی نهادی ایران	۲۴۶	قدرت اقتصادی آمریکا	۲۶۷	قدرت سیاسی - نهادی ایران	۲۵۰
۲۳	رویکرد نظامی ترکیه	۲۳۶	قدرت اقتصادی چین	۲۵۶	قدرت سیاسی - نهادی ترکیه	۲۴۳
۲۴	قدرت اقتصادی ترکیه	۲۱۵	قدرت اقتصادی اسرائیل	۲۴۶	قدرت گفتمانی ترکیه	۲۳۹
۲۵	قدرت گفتمانی ترکیه	۲۱۵	قدرت اقتصادی اتحادیه اروپا	۲۴۶	قدرت گفتمانی روسیه	۲۳۶
۲۶	قدرت سیاسی نهادی عربستان	۱۹۵	قدرت گفتمانی اتحادیه اروپا	۲۴۶	قدرت اقتصادی ترکیه	۲۳۰
۲۷	قدرت گفتمانی روسیه	۱۶۴	قدرت گفتمانی آمریکا	۲۳۶	قدرت سیاسی - نهادی عربستان	۲۲۸
۲۸	رویکرد نظامی عربستان	۱۵۴	قدرت گفتمانی ترکیه	۲۲۶	قدرت گفتمانی عربستان	۲۱۹
۲۹	قدرت اقتصادی اسرائیل	۱۵۴	قدرت اقتصادی عربستان	۲۰۵	رویکرد نظامی عربستان	۱۹۸
۳۰	قدرت گفتمانی عربستان	۱۴۳	قدرت گفتمانی روسیه	۱۸۴	قدرت اقتصادی اسرائیل	۱۷۲
۳۱	قدرت گفتمانی چین	۹۲	قدرت گفتمانی اسرائیل	۱۶۴	قدرت گفتمانی چین	۱۶۳
۳۲	قدرت گفتمانی اسرائیل	۰	قدرت گفتمانی چین	۱۳۳	قدرت گفتمانی اسرائیل	۱۱۳

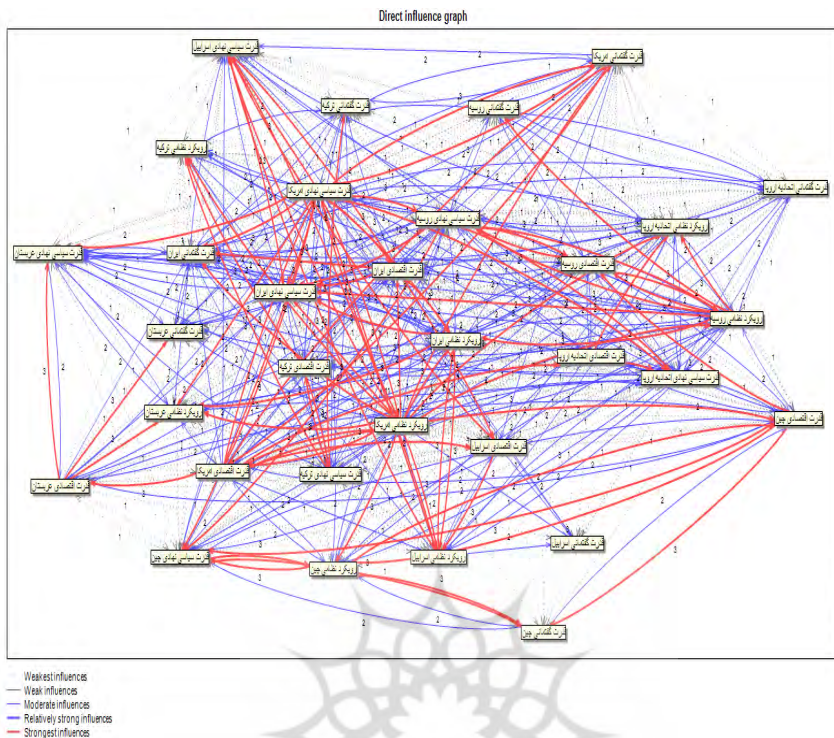

نمودار ۴ نحوه پراکنش ۳۲ متغیر پژوهش را نشان می‌دهد. همان‌گونه که دیده می‌شود، سیستم حاصل، سیستمی ناپایدار است و بیشتر متغیرها حول محور قطری قرار گرفته‌اند. غیر از چند عامل محدود که تأثیرگذاری و تأثیرپذیری زیادی در سیستم دارند، باقی متغیرها دووجهی هستند و از وضعیت تقریباً مشابهی برخوردارند. گراف ۱ تأثیرات مستقیم و بسیاری قوی میان عوامل کلیدی و گراف ۲ تأثیرات مستقیم بسیار ضعیف تا بسیار قوی میان عوامل کلیدی را نشان می‌دهد.

نمودار ۴- پراکنش عوامل کلیدی در دو محور تأثیرگذاری (عمودی)- تأثیرپذیری (افقی)

گراف ۲ - روابط مستقیم میان عوامل کلیدی (تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

۲. تأثیرات غیرمستقیم

در تحلیل تأثیرات غیرمستقیم، هر یک از روابط متغیرها توسط نرم‌افزار به توان‌های ۲، ۳، ۴، ۵، و ... رسانده می‌شود و بر این اساس، آثار غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر سنجش می‌شود. مقایسه نتایج آثار مستقیم و غیرمستقیم نشان می‌دهد که صرفاً چند شاخص محدود، آثار غیرمستقیم فراوانی بر سیستم گذاشته و رده‌بندی عوامل کلیدی را تحت تأثیر قرار داده‌اند. از جمله این عوامل می‌توان به «رویکرد نظامی چین» و «قدرت سیاسی-نهادی اسرائیل» اشاره کرد.

۳. انتخاب عوامل کلیدی

همان‌گونه که در فصل نخست درباره پایداری و ناپایداری سیستم بیان شد، سیستم حاصل در این پژوهش «ناپایدار» است و نحوه پراکنش متغیرها عمدتاً حول محور قطری صفحه است. نتایج حاصل از رتبه‌بندی عوامل کلیدی به پژوهشگران شرکت‌کننده در پنل گزارش شد. از آنجا که میان ۱۲ عامل نخست، تنها یک عامل کلیدی منطقه‌ای یعنی «رویکرد نظامی ایران» وجود داشت، با موافقت پژوهشگران، از ۳۲ عامل پیشین، بر انتخاب ۱۷ عامل اجماع شد تا تعداد بیشتری از عوامل منطقه‌ای برای پردازش سناریوها مد نظر قرار گیرند. رتبه‌بندی عوامل بر اساس ورودی ماتریس تأثیرات متقاطع تکمیل شده توسط پژوهشگران (پیوست ۲) به نرم‌افزار میک مک است.

جدول ۳- هفده عامل کلیدی حائز بالاترین رتبه تأثیرات بر آینده منزلتی ایران

رتبه	عامل کلیدی
۱	قدرت سیاسی- نهادی آمریکا
۲	رویکرد نظامی آمریکا
۳	قدرت اقتصادی آمریکا
۴	رویکرد نظامی روسیه
۵	قدرت سیاسی- نهادی روسیه
۶	قدرت گفتمانی آمریکا
۷	قدرت سیاسی - نهادی اتحادیه اروپا
۸	رویکرد نظامی اتحادیه اروپا
۹	قدرت اقتصادی روسیه
۱۰	رویکرد نظامی ایران
۱۱	قدرت اقتصادی اتحادیه اروپا
۱۲	رویکرد نظامی چین
۱۳	قدرت اقتصادی ایران
۱۴	قدرت اقتصادی عربستان
۱۵	قدرت سیاسی - نهادی اسرائیل
۱۶	قدرت گفتمانی ایران
۱۷	رویکرد نظامی اسرائیل

وضعیت‌های محتمل برای هر عامل کلیدی؛ از بدترین تا بهترین وضعیت در این بخش هر یک از ۱۷ عامل انتخابی مورد واکاوی قرار می‌گیرد و تلاش می‌شود وضعیت‌های محتمل برای هر یک از آنها در طیفی از «نامطلوب- بینابین- مطلوب»

تصویر شود. در گام بعد با ورود وضعیت‌های ممکن به نرم‌افزار سناریوویزارد و دریافت نظرهای پژوهشگران درباره تأثیر هر یک از وضعیت‌ها بر وضعیت‌های ممکن عوامل دیگر، قوی‌ترین سناریوها از میان میلیون‌ها سناریو استخراج خواهد شد.

وضعیت‌های مختلفی برای هر یک از ۱۷ عامل مذکور قابل تصور است که شناخت و تصویر آنها برای تدوین سناریوها ضروری است. با بررسی ادبیات مرتبط با هر عامل کلیدی و کسب موافقت پژوهشگران شرکت‌کننده در پنل، ۵۱ وضعیت برای ۱۷ عامل انتخاب‌شده مشخص شد. وضعیت‌های رصدشده برای هر عامل متفاوت از وضعیت‌ها برای عوامل دیگر است و طیفی از حالت‌های «مطلوب»، «میان» تا «نامطلوب» را دربرمی‌گیرد. پس از این مرحله، وضعیت‌های رصدشده به صورت ماتریسی در اختیار پژوهشگران شرکت‌کننده در پنل قرار گرفت. سؤال اصلی این پرسشنامه آن بود که «اگر وضعیت a۱ از عامل کلیدی A در آینده رخ دهد، چه تأثیری بر بروز یا عدم بروز وضعیت b۱ از عامل کلیدی B خواهد داشت؟». پاسخ به این پرسش به صورت طیفی از اعداد +۳ تا -۳ خواهد بود که در نرم‌افزار سناریوویزارد وارد شد. سناریوویزارد با بهره‌گیری از تکنیک تحلیلی CIB^۱ سناریوهای بهینه را از میان همه سناریوهای ممکن انتخاب می‌کند. همان‌گونه که دیده می‌شود، در این پرسشنامه وضعیت‌ها می‌توانند تأثیرات مثبت و منفی را توأمان نشان دهند. جدول زیر عوامل کلیدی تأثیرگذار بر آینده منزلتی جمهوری اسلامی ایران و وضعیت‌های احتمالی آنها را نشان می‌دهد:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۴- طیف‌بندی وضعیت‌های محتمل برای عوامل هفده‌گانه تأثیرگذار بر آینده منزلتی

جمهوری اسلامی ایران

رتبه	نشانه اختصاری	نام عامل	توصیف وضعیت
۱	A	رویکرد نظامی ایالات متحده	a1 مداخله‌گرایی تهاجمی
		a2 مداخله‌گرایی محدود	
		a3 عدم مداخله	
۲	B	رویکرد نظامی روسیه	b1 مداخله‌گرایی تهاجمی
		b2 مداخله‌گرایی محدود	
		b3 عدم مداخله	
۳	C	رویکرد نظامی چین	c1 مداخله‌گرایی محدود
		c2 مداخله‌گرایی محدود	
		c3 عدم مداخله	
۴	D	رویکرد نظامی اتحادیه اروپا	d1 مداخله‌گرایی تهاجمی
		d2 مداخله‌گرایی محدود	
		d3 عدم مداخله	
		e1 سراسر خاورمیانه	
۵	E	رویکرد نظامی ایران	e2 سراسر جهان تشیع
		e3 محدود به محور مقاومت (ایران، سوریه، حزب‌الله)	
		e4 محدود به مرزهای ملی	
		f1 رادیکال	
۶	F	رویکرد نظامی اسرائیل	f2 محافظه‌کار
		g1 کمترین ظرفیت؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۲۵-۲۱.۴)	
۷	G	قدرت اقتصادی ایالات متحده	g2 ظرفیت بیثباتین؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۲۵-۲۸.۶)
		g3 بیشترین ظرفیت؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۲۸.۶-۳۲.۲)	
		h1 کمترین ظرفیت؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۱۸.۳-۱۴.۴)	
۸	H	قدرت اقتصادی اتحادیه اروپا	h2 ظرفیت بیثباتین؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۱۸.۳-۲۲.۲)
		h3 بیشترین ظرفیت؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۲۲.۲-۲۶.۲)	
		i1 کمترین ظرفیت؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۱.۱-۰.۳)	
۹	I	قدرت اقتصادی روسیه	i2 ظرفیت بیثباتین؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۱.۱-۰.۱)
		i3 بیشترین ظرفیت؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۱.۹-۲.۷)	
		j1 کمترین ظرفیت؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۰.۴-۰.۳۲)	
۱۰	J	قدرت اقتصادی عربستان سعودی	j2 ظرفیت بیثباتین؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۰.۳۲-۰.۸۱)
		j3 بیشترین ظرفیت؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۰.۸۱-۱)	
		k1 کمترین ظرفیت؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۰.۲۴-۰.۰۳۲)	
۱۱	K	قدرت اقتصادی ایران	k2 ظرفیت بیثباتین؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۰.۴۳-۰.۰۶)
		k3 بیشترین ظرفیت؛ سهم از تولید ناخالص جهانی در بازه (۰.۰۶-۰.۷۸)	
		l1 ضعیف؛ در بازه (۸۵.۵-۸۲.۸) و متوسط	
۱۲	L	قدرت سیاسی نهادی ایالات متحده	l2 متوسط؛ در بازه (۸۵.۵-۸۸.۳) و متوسط قوی در بازه (۸۸.۳-۹۰.۹) و قوی
		l3 قوی در بازه (۸۸.۳-۹۰.۹) و قوی	
		m1 ضعیف؛ در بازه (۶۴-۶۱) و ضعیف	
۱۳	M	قدرت سیاسی نهادی اتحادیه اروپا	m2 متوسط؛ در بازه (۶۷-۶۴) و متوسط قوی؛ در بازه (۶۷-۷۰) و قوی
		n1 ضعیف؛ در بازه (۲۵.۱-۲۱.۴) و ضعیف	
		n2 متوسط؛ در بازه (۲۵.۱-۲۸.۸) و متوسط قوی؛ در بازه (۲۸.۸-۳۲.۴) و قوی	
۱۴	N	قدرت سیاسی نهادی روسیه	n3 قوی؛ در بازه (۲۸.۸-۳۲.۴) و قوی
		o1 ضعیف؛ در بازه (۱۴.۶-۱۸.۷) و ضعیف	
		o2 متوسط؛ در بازه (۶۶.۸-۶۸.۸) و متوسط قوی؛ در بازه (۶۸.۸-۷۰.۸) و قوی	
۱۵	O	قدرت سیاسی نهادی اسرائیل	o3 قوی؛ در بازه (۶۸.۸-۷۰.۸) و قوی
		p1 خاورمیانه منهای جهان تشیع	
		p2 خاورمیانه منهای محور مقاومت	
		p3 خاورمیانه منهای ایران	
۱۶	P	قدرت گفتمانی ایالات متحده	p4 سراسر خاورمیانه
		q1 سراسر خاورمیانه	
		q2 سراسر جهان تشیع	
		q3 محدود به محور مقاومت (ایران، سوریه، حزب‌الله)	
۱۷	Q	قدرت گفتمانی ایران	q4 محدود به مرزهای ملی
		q4 محدود به مرزهای ملی	

تجزیه و تحلیل عوامل کلیدی تأثیرگذار بر آینده منزلتی جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴

هدفه عامل انتخابی و مورد اجماع پژوهشگران، به اشکال مختلف قدرت چهار بازیگر بین‌المللی (ایالات متحده، روسیه، اتحادیه اروپا و چین) و سه بازیگر منطقه‌ای (ایران، عربستان سعودی و اسرائیل) اشاره دارد. این اشکال مختلف قدرت عبارت‌اند از: «نظامی»، «اقتصادی»، «سیاسی-نهادی» و «گفتمانی». توضیح اجمالی هر یک از اشکال قدرت برای بازیگران مد نظر و ترسیم وضعیت‌های مختلف آنها در افق ۱۴۰۴ برای پردازش سناریوها ضروری است:

۱. رویکرد نظامی ایالات متحده

ناظران مسائل راهبردی ایالات متحده بر این اعتقادند که واشنگتن در حال بازبینی اولویت‌های جغرافیایی خود در سیاست خارجی، نظامی و امنیتی است (Tsai, 2013: 15). مرکز ثقل روابط سیاسی نظامی آمریکا در دوران جنگ سرد بر اروپای غربی و سپس خاورمیانه استوار بود و واشنگتن می‌کوشید از نفوذ کمونیسم شوروی در این مناطق جلوگیری کند. پس از فروپاشی شوروی، خاورمیانه به اولویت جغرافیایی نخست ایالات متحده بدل شد. در این زمان تضمین جریان آزاد نفت و گاز به خارج، امنیت رژیم صهیونیستی، منع گسترش سلاح‌های کشتار جمعی (WMD) و مقابله با بنیادگرایی اسلامی مهم‌ترین منافع آمریکا در خاورمیانه بود (Blackwill & Slocombe, 2011:4-5).

در دوران ریاست‌جمهوری باراک اوباما شاهد تغییری استراتژیک در اولویت‌بندی جغرافیایی ایالات متحده از خاورمیانه به سوی منطقه آسیا-پاسیفیک بودیم. پیش‌فرض مبنایی این تغییر آن است که با توجه به تغییر روند آینده سرمایه‌گذاری جهانی و افزایش تولید ناخالص داخلی آسیا-پاسیفیک، سرنوشت آینده قدرت‌های جهانی در قرن ۲۱، در این منطقه از جهان رقم خواهد خورد (Campbell & Andrews, 2013:2). سیاست‌گذاران آمریکایی بر این اعتقادند که چین در کانون تحولات اقتصادی-نظامی منطقه قرار دارد و می‌کوشد جایگزین آمریکا در آسیا-پاسیفیک شود. بر این اساس، ایالات متحده کاهش تعهدات امنیتی در خاورمیانه و تمرکز بیشتر به سمت شرق آسیا را در دستور کار قرار داده است. مبتنی بر توضیحات یادشده، در این پژوهش رویکرد سیاسی-نظامی آمریکا را در سه وضعیت «مداخله‌گرایی تهاجمی»، «مداخله‌گرایی محدود» و «انزواگرایی یا عدم مداخله» طیف‌بندی می‌کنیم.

جدول ۵- وضعیت‌های احتمالی عامل کلیدی «رویکرد نظامی آمریکا» در خاورمیانه

وضعیت	رنگ	درجه مطلوبیت	نام وضعیت
a۱	قرمز کامل	بسیار نامطلوب	مداخله‌گرایی تهاجمی
a۲	قرمز کم‌رنگ	نامطلوب	مداخله‌گرایی محدود
a۳	سبز کامل	بسیار مطلوب	عدم مداخله

۲. رویکرد نظامی روسیه

رویکرد سیاسی- نظامی روسیه در دوران پس از فروپاشی شوروی با افت و خیزهایی روبه‌رو بوده است. در دوره یلتیسین گرایش سیاست خارجی این کشور بیشتر به سوی غرب و تمرکز ویژه بر کشورهای مستقل مشترک‌المنافع استوار بود. با آغاز دوران ولادیمیر پوتین، به ویژه در دوره جدید ریاست‌جمهوری وی، مسکو حرکت خزنده به سوی خاورمیانه و جهان عرب را آغاز کرده است. سیاست مسکو در قبال خیزش‌های عربی به ویژه در سوریه با رویکرد سابق این کشور در خاورمیانه متفاوت بوده است. مسکو در دو دهه گذشته سیاست عمل‌گرایانه‌ای را در خاورمیانه دنبال می‌کرد، در حالی که در شش سال گذشته، دولت این کشور با تمام قوا از مواضع دولت سوریه حمایت کرده است. تجهیز تسلیحاتی سوریه و شش بار وتوی قطعنامه‌های شورای امنیت نمونه‌هایی از سیاست جدید خاورمیانه‌ای روسیه است. بنابراین در این پژوهش عامل رویکرد سیاسی- نظامی روسیه در سه وضعیت «مداخله‌گرایی تهاجمی»، «مداخله‌گرایی محدود» و «عدم مداخله» طیف‌بندی می‌شود.

جدول ۶- وضعیت‌های احتمالی عامل کلیدی «رویکرد نظامی روسیه» در خاورمیانه

وضعیت	رنگ	درجه مطلوبیت	نام وضعیت
b۱	سبز کامل	بسیار مطلوب	مداخله‌گرایی تهاجمی
b۲	سبز کم‌رنگ	مطلوب	مداخله‌گرایی محدود
b۳	قرمز کامل	بسیار نامطلوب	عدم مداخله

۳. رویکرد نظامی چین

چین دو هدف عمده در سیاست خارجی و امنیتی خود دنبال می‌کند که در تضاد مستقیم با منافع ایالات متحده قرار دارد: نخست، پکن می‌کوشد منطقه آسیا - پاسیفیک با جمعیت بیش از دو میلیارد نفری را به حوزه نفوذ سیاسی- اقتصادی و نظامی خود تبدیل کند. دوم، جایگزین قدرت نظامی واشنگتن در منطقه شود (foreignaffairs.com).^۱ در این راستا در سالیان اخیر شاهد رشد فزاینده بودجه نظامی چین هستیم. پکن در سال ۲۰۱۴ میلادی ۱۳۲ میلیارد دلار به بخش نظامی اختصاص داده که با رشدی ۱۲ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۳ (۱۱۹,۵ میلیارد دلار) مواجه است. برخی تحلیلگران آمریکایی این آمار رسمی چین را زیر سؤال می‌برند و معتقدند رشد حقیقی بودجه نظامی پکن حدود ۴۰ درصد است (economist.com).^۲ در گزارش رسمی وزارت دفاع آمریکا به کنگره این کشور در خصوص برنامه توسعه نظامی چین، بودجه نظامی اعلامی پکن در سال ۲۰۱۳ مورد تردید قرار گرفته و بنا بر آورد پنتاگون، بودجه بخش دفاعی این کشور ۲۰ درصد بیشتر از ۱۱۹,۵ میلیارد دلار اعلامی و حدود ۱۴۵ میلیارد دلار است (defense.gov).^۳ سیاست مدرنیزاسیون ارتش و تجهیزات نظامی یکی از ابعاد برنامه نظامی جدید چین است. پکن در سال ۲۰۲۰ دارای موشک‌های بالستیک ضد کشتی و موشک‌های شلیک‌شونده از زیردریایی با هدف مقابله با ناوگان دریایی آمریکا در کل منطقه خواهد بود. قابلیت‌های نوین جنگنده‌های چینی در رادارگریزی و سیستم‌های اطلاعاتی نیز جنگنده‌های اف-۳۵ آمریکا را به چالش خواهد کشید. بر این اساس، به نظر می‌رسد سیاست نظامی‌گری چین در آینده نزدیک همچنان بر آسیا- پاسیفیک منحصر باشد و حضور پکن در خاورمیانه، در بهترین حالت، مداخله‌گرایی محدود خواهد بود (atlanticcouncil.org).^۴

جدول ۷- وضعیت‌های احتمالی عامل کلیدی «رویکرد نظامی چین» در خاورمیانه

وضعیت	رنگ	درجه مطلوبیت	نام وضعیت
۲	سبز کم‌رنگ	مطلوب	مداخله‌گرایی محدود
۳	قرمز کم‌رنگ	نامطلوب	عدم مداخله

1. <http://www.foreignaffairs.com/articles/137245/henry-a-kissinger/the-future-of-us-chinese-relations>

2. <http://www.economist.com/news/china/21599046-chinas-fast-growing-defence-budget-worries-its-neighbours-not-every-trend-its-favour>

3. http://www.defense.gov/pubs/2014_DoD_China_Report.pdf

4. <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/dealing-with-chinese-military-modernization>

۴. رویکرد نظامی اتحادیه اروپا

تلاش‌ها برای تدوین سیاست خارجی و امنیتی واحد در اتحادیه اروپا به دهه ۱۹۷۰ باز می‌گردد. پس از فروپاشی شوروی و پیدایش بحران امنیتی در خلیج فارس و بالکان و آشکار شدن ضعف سیاسی- امنیتی اروپا، ضرورت این مهم بیش از پیش مشخص شد. در نتیجه طرفداران همگرایی اروپایی همواره بر لزوم تدوین یک سیاست دفاعی مشترک تأکید می‌کردند. از این رو پیمان همکاری سیاسی اروپایی (EPC) جای خود را به سیاست خارجی و امنیتی مشترک (CFSP) داد که به یکی از سه رکن اتحادیه اروپا تبدیل شده است. «حفاظت از ارزش‌های مشترک» و «منافع بنیادی»، «حفظ صلح و تقویت امنیت بین‌المللی»، و «اشاعه همکاری بین‌المللی» اهداف CFSP در معاهده ماستریخت است. عامل کلیدی «قدرت و رویکرد نظامی اتحادیه اروپا» در سه وضعیت «حضور گسترده تهاجمی»، «حضور محدود» و «عدم حضور» طیف‌بندی می‌شود.

جدول ۸- وضعیت‌های احتمالی عامل کلیدی «رویکرد نظامی اتحادیه اروپا» در خاورمیانه

وضعیت	رنگ	درجه مطلوبیت	نام وضعیت
d1	قرمز کامل	بسیار نامطلوب	مداخله‌گرایی تهاجمی
d2	قرمز کم‌رنگ	نامطلوب	مداخله‌گرایی محدود
d3	سبز کامل	بسیار مطلوب	عدم مداخله

۵. رویکرد نظامی ایران

در این پژوهش رویکرد نظامی ایران بر اساس دایره نفوذ طیف‌بندی می‌شود:

جدول ۹- وضعیت‌های احتمالی عامل کلیدی «رویکرد نظامی ایران» در خاورمیانه

وضعیت	درجه مطلوبیت	نام وضعیت
e1	بسیار مطلوب	سراسر خاورمیانه
e2	مطلوب	سراسر جهان تشیع
e3	بینابین	محدود به محور مقاومت (ایران، سوریه، حزب‌الله)
e4	نامطلوب	محدود به مرزهای ملی

۶. قدرت و رویکرد نظامی اسرائیل

رویکرد نظامی اسرائیل را می‌توان در دو وضعیت «محافظه‌کار» و «رادیکال»، متناظر با دو رویکرد کلی سیاست خارجی رژیم صهیونیستی طیف‌بندی کرد. رویکرد نخست از مذاکرات صلح اعراب و اسرائیل، راه‌حل دو دولت و توقف شهرک‌سازی‌ها استقبال می‌کند و در خصوص کاربست گزینه نظامی و شدت آن با احتیاط برخورد می‌کند. احزاب چپ اسرائیلی حامی چنین رویکردی هستند. در مقابل مخالفت با تشکیل دولت مستقل فلسطینی، پیشبرد شهرک‌سازی‌ها، برجسته‌سازی تهدید ایران و متحدین منطقه‌ای آن و همچنین اتخاذ فوری و پر شدت گزینه نظامی از مختصات جریان راست‌گرا در اسرائیل است.

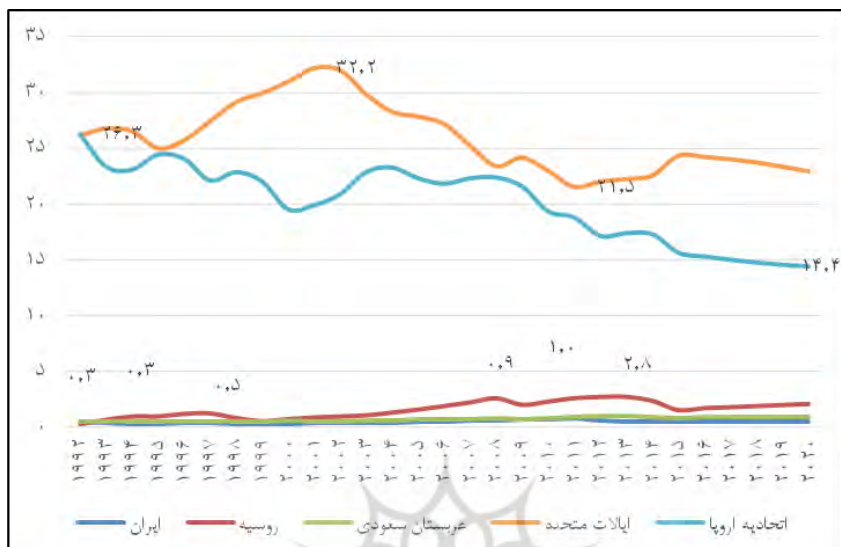
جدول ۱۰- وضعیت‌های احتمالی عامل کلیدی «رویکرد نظامی اسرائیل» در خاورمیانه

وضعیت	رنگ	درجه مطلوبیت	نام وضعیت
f۱	قرمز کامل	نامطلوب	رویکرد رادیکال
f۲	سبز کامل	مطلوب	رویکرد محافظه‌کار

۷. عوامل کلیدی هفتم تا یازدهم: قدرت اقتصادی

در این پژوهش قدرت اقتصادی با شاخص «نسبت از تولید ناخالص جهانی» عملیاتی می‌شود. قدرت اقتصادی با سایر اشکال قدرت، یعنی قدرت اجباری، قدرت نهادی و قدرت ساختاری در ارتباط مستقیم و غیرمستقیم است. قدرت اقتصادی قدرتی اجباری است؛ زیرا از یک سو به طور غیرمستقیم می‌تواند به آشکارترین شکل قدرت اجباری یعنی قدرت نظامی تبدیل شود و از سوی دیگر، به طور مستقیم می‌تواند برای کنترل رفتار سایر بازیگران بین‌المللی مورد استفاده قرار گیرد. قدرت اقتصادی قدرت نهادی است، زیرا می‌توان با بهره‌گیری از آن بر دستور کار نهادهای بین‌المللی اقتصادی و غیراقتصادی تأثیرگذار بود. این شکل قدرت همچنین ساختاری است، زیرا با شکل‌گیری روابط تولید، مصرف و سرمایه‌گذاری در فضای بین‌المللی، درک بازیگران از جایگاه‌شان در نظام اقتصادی بین‌الملل را شکل می‌دهد. از میان ۱۷ عامل کلیدی منتخب، ۵ عامل «قدرت اقتصادی ایالات متحده»، «قدرت اقتصادی اتحادیه اروپا»، «قدرت اقتصادی روسیه»، «قدرت اقتصادی عربستان سعودی» و «قدرت اقتصادی ایران» بر آینده منزلتی جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذارند. در نمودار زیر نسبت تولید

ناخالص داخلی این ۵ کشور از کل تولید ناخالص جهانی از سال ۱۹۹۲ تا افق ۲۰۲۰ طبق داده‌های صندوق بین‌المللی پول دیده می‌شود:

نمودار ۶- سهم از GDP جهانی (۱۹۹۲-۲۰۲۰) Source: <http://www.imf.org>

بیشترین و کمترین ظرفیت تولید ناخالص داخلی هر ۵ کشور در نمودار فوق دیده می‌شود. طیف‌بندی قدرت اقتصادی ۵ کشور در افق ۱۴۰۴ در سه وضعیت بیشترین ظرفیت، کمترین ظرفیت و ظرفیت متوسط طیف‌بندی شده است.

جدول ۱۱- وضعیت‌های ممکن برای آینده قدرت اقتصادی پنج بازیگر تأثیرگذار بر آینده منزلتی ایران در افق ۱۴۰۴

عامل کلیدی قدرت اقتصادی	وضعیت ۱ کمترین ظرفیت	وضعیت ۲ ظرفیت بنیابین	وضعیت ۳ بیشترین ظرفیت
g. ایالات متحده	g1. بازه (۲۵-۲۱.۴)	g2. بازه (۲۸.۶-۲۵)	g3. بازه (۳۲.۲-۲۸.۶)
درجه مطلوبیت	بسیار مطلوب (سبز پررنگ)	نامطلوب (قرمز کم‌رنگ)	بسیار نامطلوب (قرمز پررنگ)
h. اتحادیه اروپا	h1. بازه (۱۸.۳-۱۴.۴)	h2. بازه (۲۲.۲-۱۸.۳)	h3. بازه (۲۶.۲-۲۲.۲)
درجه مطلوبیت	بسیار مطلوب (سبز پررنگ)	نامطلوب (قرمز کم‌رنگ)	بسیار نامطلوب (قرمز پررنگ)
i. روسیه	i1. بازه (۱.۱-۰.۳)	i2. بازه (۱.۹-۱.۱)	i3. بازه (۲.۷-۱.۹)
درجه مطلوبیت	بسیار نامطلوب	نامطلوب (قرمز کم‌رنگ)	بسیار مطلوب (سبز پررنگ)
z. عربستان سعودی	z1. بازه (۰.۶۳-۰.۴۶)	z2. بازه (۰.۸۱-۰.۶۳)	z3. بازه (۱-۰.۸۱)
درجه مطلوبیت	بسیار مطلوب (سبز پررنگ)	مطلوب (سبز کم‌رنگ)	بسیار نامطلوب (قرمز پررنگ)
k. ایران	k1. بازه (۰.۴۳-۰.۲۶)	k2. بازه (۰.۶-۰.۴۳)	k3. بازه (۰.۷۸-۰.۶)
درجه مطلوبیت	نامطلوب (قرمز پررنگ)	نامطلوب (قرمز کم‌رنگ)	بسیار مطلوب (سبز پررنگ)

۸. عوامل کلیدی دوازدهم تا پانزدهم: قدرت سیاسی- نهادی

در این پژوهش «قدرت سیاسی- نهادی» مفهومی است که از ترکیب غیر موزون ۷ شاخص در نظر گرفته شده است. «مشارکت مردمی و پاسخگویی دولت»،^۱ «ثبات سیاسی و نبود خشونت»،^۲ «کارآمدی دولت»،^۳ «کیفیت قوانین»،^۴ «حاکمیت قانون»،^۵ و «کنترل فساد»^۶ شش شاخصی هستند که به عنوان «شاخص‌های حکمرانی جهانی»^۷ هر ساله توسط بانک جهانی ارائه می‌شود (info.worldbank.org/governance/wgi). بالاترین و پایین‌ترین رتبه ۵ بازیگر یعنی ایالات متحده، اتحادیه اروپا، روسیه، ایران و اسرائیل در بازه ۲۰۱۳-۱۹۹۶ استخراج شده است. فاصله میان دو رتبه بالا و پایین سه وضعیت مطلوب، متوسط و میانگین را برای هر کشور تعریف کرده است. شاخص هفتم این مفهوم یعنی قدرت نهادی بر کنترل غیرمستقیم رفتار دولت‌های دیگر از طریق به کارگیری نهادهای بین‌المللی استوار است. قدرت نهادی این امکان را می‌دهد که برخی کشورها با تنظیم دستورکار نهادهای بین‌المللی و در نتیجه قرار دادن یا حذف برخی موضوعات، به کنترل رفتار بازیگران دیگر بپردازند. در این پژوهش قدرت نهادی نیز متناظر با سه سطح قدرت سیاسی، یعنی ضعیف، متوسط و قوی طیف‌بندی شده است.

جدول ۱۲- وضعیت‌های ممکن برای آینده قدرت سیاسی نهادی ۵ بازیگر تأثیرگذار بر آینده

منزلی ایران در افق ۱۴۰۴

عامل کلیدی قدرت سیاسی نهادی	وضعیت ۱ ضعیف	وضعیت ۲ متوسط	وضعیت ۳ قوی
۱. ایالات متحده	۱۱. بازه (۸۲.۸-۸۵.۵) و ضعیف	۱۲. بازه (۸۸.۲-۸۵.۵) و متوسط	۱۳. بازه (۲۶.۹-۲۳.۸) و قوی
درجه مطلوبیت	بسیار مطلوب (سبز پررنگ)	نامطلوب (قرمز کم‌رنگ)	بسیار نامطلوب (قرمز پررنگ)
m. اتحادیه اروپا	m۱. بازه (۶۴-۶۱) و ضعیف	m۲. بازه (۶۴-۶۷) و متوسط	m۳. بازه (۷۰-۶۷) و قوی
درجه مطلوبیت	بسیار مطلوب (سبز پررنگ)	نامطلوب (قرمز کم‌رنگ)	بسیار نامطلوب (قرمز پررنگ)
n. روسیه	n۱. بازه (۲۱.۴-۲۵.۱) و ضعیف	n۲. بازه (۲۵.۱-۲۸.۸) و متوسط	n۳. بازه (۲۸.۸-۳۲.۴) و قوی
درجه مطلوبیت	نامطلوب	مطلوب (سبز کم‌رنگ)	بسیار مطلوب (سبز پررنگ)
o. اسرائیل	o۱. بازه (۶۴.۸-۶۶.۸) و ضعیف	o۲. بازه (۶۶.۸-۶۸.۸) و متوسط	o۳. بازه (۶۸.۸-۷۰.۸) و قوی
درجه مطلوبیت	بسیار مطلوب (سبز پررنگ)	نامطلوب (قرمز کم‌رنگ)	بسیار نامطلوب (قرمز پررنگ)

- 1 . Voice and Accountability
- 2 . Political Stability-No Violence
- 3 . Government Effectiveness
- 4 . Regulatory Quality
- 5 . Rule of Law
- 6 . Control of Corruption
- 7 . Worldwide Governance Indicators (WGI)

۹. عوامل کلیدی شانزدهم و هفدهم: قدرت گفتمانی

قدرت گفتمانی به نظام‌های دلالت و معنا مربوط می‌شود که به طور غیرمستقیم به درک کشورها و سایر بازیگران اجتماعی از خود و جهان اطراف شکل می‌دهد. خلق مفاهیمی نظیر «تروریست»، «محور شرارت»، «جهان سوم» و اشاعه آنها و در نتیجه شکل دادن به درک بازیگران بین‌المللی از برخی کشورهای خاورمیانه، نمونه‌های بهره‌گیری از قدرت گفتمانی است. تعداد و میزان نفوذ رسانه‌ها، نسبت مخارج فرهنگی به GDP، تعداد و شمار روزنامه‌های بین‌المللی، تعداد و شمار کتاب، نسبت هزینه‌های فرهنگی در سبد خانوار، تعداد شبکه‌های بین‌المللی، تعداد فیلم‌های سینمایی اکران شده شاخص‌هایی هستند که می‌توانند قدرت گفتمانی دولت‌ها را قابل مقایسه کنند. از هفده عامل کلیدی منتخب، «قدرت گفتمانی ایالات متحده» و «قدرت گفتمانی ایران» بر آینده منزلتی جمهوری اسلامی تأثیرگذارند. عناصر سازنده گفتمان جمهوری اسلامی به طور آشکارا با عناصر گفتمان غربی در تضاد است و سیاست‌گذاران جمهوری اسلامی این تضاد را با مفهوم «تهاجم فرهنگی» آشکار می‌سازند. در این پژوهش دو عامل مذکور بر مبنای نفوذ افقی در سطح خاورمیانه طیف‌بندی می‌شود:

جدول ۱۳- وضعیت‌های ممکن برای دایره نفوذ قدرت گفتمانی آمریکا

وضعیت	رنگ	درجه مطلوبیت	نام وضعیت: قدرت گفتمانی آمریکا
p۱	سبز کامل	مطلوب	خاورمیانه منهای جهان تشیع
p۲	سبز کم‌رنگ	بینابین	خاورمیانه منهای محور مقاومت
p۳	قرمز کم‌رنگ	نامطلوب	خاورمیانه منهای ایران
p۴	قرمز کامل	بسیار نامطلوب	سراسر خاورمیانه

جدول ۱۴- وضعیت‌های ممکن برای دایره نفوذ قدرت گفتمانی ایران

وضعیت	رنگ	درجه مطلوبیت	نام وضعیت: قدرت گفتمانی ایران
q۱	سبز کامل	بسیار مطلوب	سراسر خاورمیانه
q۲	سبز کم‌رنگ	مطلوب	سراسر جهان تشیع
q۳	قرمز کم‌رنگ	بینابین	محور مقاومت
q۴	قرمز کامل	نامطلوب	محدود به ایران

سناریوپردازی درباره آینده منزلتی جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ با توجه به مباحث گذشته، ۱۷ عامل کلیدی تأثیرگذار بر آینده منزلتی ایران و ۵۱ وضعیت احتمالی برای آن عوامل تعریف شد. وضعیت‌های تعریف‌شده که طیفی از حالت‌های مطلوب تا نامطلوب را دربرمی‌گیرند، به ماتریسی متقاطع ۵۱*۵۱ منتهی شد. این ماتریس همراه راهنمای کار در اختیار گروه پژوهشگران قرار گرفت. شایان ذکر است این نرم‌افزار با زبان فارسی همخوانی ندارد؛ از این رو مجبور به استفاده از معادل انگلیسی نام عوامل و وضعیت‌ها شدیم. پرسشنامه مذکور در قالب ماتریسی ۵۱*۵۱ و بر اساس سه رابطه «توانمندساز»، «بی‌تأثیر» و «محدودیت‌ساز» با درج ارقامی بین ۳+ تا ۳- توسط پژوهشگران تکمیل شد.

جدول ۱۵- طیف روابط محتمل میان وضعیت‌ها در نرم‌افزار سناریوویزارد

عدد	نوع رابطه
۳	بسیار توانمندساز
۲	توانمندساز
۱	توانمندساز اندک
۰	بی‌تأثیر
-۱	محدودیت‌ساز اندک
-۲	محدودیت‌ساز
-۳	بسیار محدودیت‌ساز

پس از این مرحله، داده‌های حاصل از پرسشنامه برای سناریوپردازی و بهینه‌سازی سناریوهای ممکن به نرم‌افزار سناریوویزارد وارد شد. این نرم‌افزار توسط پروفیسور ولفگانگ ویمر^۱ در سال ۲۰۰۸ در دانشگاه اشتوتگارت طراحی شده است. در ادامه ماتریس عوامل کلیدی و وضعیت‌های آنها نشان داده شده است. این ماتریس توسط پژوهشگران شرکت‌کننده در پنل نخست، در نشست دیگری تکمیل و به عنوان ورودی برای پردازش سناریوها در نرم‌افزار سناریوویزارد استفاده شد.

تحلیل داده‌های مربوط به وضعیت‌های مختلف عوامل تأثیرگذار بر آینده منزلتی جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ به کمک نرم‌افزار پیشرفته سناریوویزارد، احتمال وقوع ۶ سناریو را بیش از سناریوهای دیگر دانسته است. ناگفته نماند نرم‌افزار تأکیدی بر انتخاب سناریوها از طیف‌های مختلف ندارد، بلکه صرفاً بر مبنای روابط مثبت و منفی تأثیرگذار به طراحی سناریوها می‌پردازد. با توجه به ۱۷ عامل انتخابی در ۵۱ وضعیت ممکن، انتظار می‌رود از ترکیب آنها، دست کم ۸۹ میلیون سناریو پردازش شود. از این رو ضرورت استفاده از نرم‌افزار سناریوویزارد برای این پژوهش روشن می‌شود. شایان ذکر است این تعداد سناریو، همه احتمالات ممکن در خصوص ترکیب وضعیت عوامل تأثیرگذار بر آینده منزلتی جمهوری اسلامی است که قاعدتاً امکان تصویر آنها نه ممکن و نه مفید است. سودمندی نرم‌افزار سناریوویزارد در آن است که با محاسبات پیچیده خود امکان استخراج سناریوها با احتمال قوی و سازگاری بالا را از ماتریس‌های بزرگ نظیر پژوهش ما فراهم می‌سازد. در این پژوهش ماتریس حاصل دارای ابعاد ۵۱ در ۵۱ است که از ترکیب ۵۱ وضعیت ممکن حاصل شده است. وضعیت‌های هر یک از عوامل کلیدی به تفکیک سناریوها در جدول ۱۶ آمده است. ترجمان صفحه سناریو در طیف مطلوبیت یا عدم مطلوبیت، بیانگر مختصات محیط پیرامونی برای سیاست‌های منزلتی ایران در یک دهه آینده است که در جدول ۱۷ دیده می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

جدول ۱۱۷- میزان مطلوبیت قوی‌ترین سناریوها در خصوص آینده منزلی ایران در افق ۱۴۰۴

وضیعت سناریو	رویکرد نظامی ایالات متحده	رویکرد نظامی چین	رویکرد نظامی روسیه	رویکرد نظامی اسرائیل	فدرت اقتصادی ایالات متحده	فدرت اقتصادی اتحادیه اروپا	فدرت اقتصادی عربستان سعودی	فدرت اقتصادی ایالات متحده	فدرت سیاسی اتحادیه اروپا	فدرت سیاسی روسیه	فدرت سیاسی اتحادیه اروپا	فدرت سیاسی ایالات متحده	فدرت سیاسی ایران	فدرت اقتصادی ایالات متحده	فدرت اقتصادی اسرائیل	فدرت اقتصادی ایالات متحده	فدرت اقتصادی اسرائیل	فدرت اقتصادی ایالات متحده	فدرت اقتصادی اسرائیل	فدرت اقتصادی ایالات متحده
اول	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	محدود به مقاومت	محدود به مقاومت	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
دوم	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	محدود به مقاومت	محدود به مقاومت	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
سوم	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	محدود به مقاومت	محدود به مقاومت	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
چهارم	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	محدود به مقاومت	محدود به مقاومت	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
پنجم	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	محدود به مقاومت	محدود به مقاومت	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
ششم	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	محدود به مرزهای ملی	محدود به مرزهای ملی	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	بسیار نامطلوب	بسیار نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

سند «چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴» شاهدی انکارناپذیر در تأیید منزلت‌طلبی جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی است. در این سند، ایران به عنوان کشوری «توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در نظام بین‌الملل» ترسیم شده است. چنین هدف‌گذاری کلانی نیازمند مطالعات آینده‌نگارانه با هدف شناخت فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو است. بر این اساس، در این مقاله با کاربست روش تحلیل تأثیرات متقاطع، دو نرم‌افزار پیشرفته و داده‌های عمدتاً دست اول، قوی‌ترین سناریوها در خصوص آینده منزلتی جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ استخراج شد. ترجمان سناریوهای مذکور به مطلوبیت‌های جمهوری اسلامی، بیانگر آن است که اهداف منزلتی ایران در افق مذکور با دشواری‌ها و محدودیت‌های زیادی مواجه خواهد بود. صفحه سناریوهای حاصل از سناریویوزارد و مطلوبیت‌های متناظر با آن متضمن دلالت‌های زیر است:

- محیط منطقه‌ای به منظور تأمین منزلت مطلوب جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ بسیار دشوار و محدودکننده خواهد بود.

- در صفحه سناریو وضعیت‌های «نامطلوب» و «بسیار نامطلوب» با دو رنگ قرمز کم‌رنگ و قرمز کامل بر وضعیت‌های «مطلوب» و «بسیار مطلوب» با رنگ‌های سبز کم‌رنگ و سبز کامل غلبه دارد.

- در پورتفوی قدرت جمهوری اسلامی ایران (مشمتمل بر قدرت نظامی، سیاسی-نهادی، اقتصادی و گفت‌مانی)، قدرت گفت‌مانی همچنان غالب خواهد بود.

- رویکرد نظامی قدرت‌های بزرگ همچنان محدودکننده سیاست‌های منزلتی جمهوری اسلامی خواهد بود. ایالات متحده و اتحادیه اروپا در منطقه حضور خواهند داشت و حضور درخور توجه نظامی روسیه و چین مورد انتظار نیست. رژیم صهیونیستی نیز به رویکرد رادیکال نظامی خود ادامه خواهد داد.

- وضعیت‌های نامطلوب برای ایران در نتیجه رویکردهای نظامی آمریکا، اتحادیه اروپا، رژیم صهیونیستی و روسیه بیانگر آن است که جمهوری اسلامی همچنان در یک دهه آینده با تهدید نظامی روبه‌رو خواهد بود.

- قدرت اقتصادی ایالات متحده و اتحادیه اروپا در وضعیت میانه از سهم تولید ناخالص جهانی (در بازه ۲۰۲۰-۱۹۹۲) خواهد بود. عربستان سعودی همچنان قدرت

درخور توجه اقتصادی باقی خواهد ماند. در مقابل وضعیت‌های اقتصادی محتمل برای روسیه و ایران همچنان در کمترین ظرفیت و بسیار نامطلوب خواهد بود. - قدرت سیاسی- نهادی ایالات متحده، اروپا و اسرائیل همچنان تأثیرات محدودکننده و نامطلوبی بر سیاست‌های منزلتی جمهوری اسلامی ایران خواهد داشت. انتظار می‌رود قدرت سیاسی - نهادی روسیه در وضعیت میانه باشد.

- رویکرد و قدرت سیاسی- نهادی ایالات متحده و اسرائیل متضمن این دلالت است که «سیاست مهار» همچنان مهم‌ترین مانع سیاست‌های منزلتی ایران در افق ۱۴۰۴ خواهد بود.

- رویکردهای نظامی روسیه و چین و همچنین قدرت سیاسی- نهادی و قدرت اقتصادی روسیه دربردارنده دلالت‌های نامطلوبی برای ایران است. این بدان معناست که سیاست «تعریف حدّ مشخص» در تعاملات با ایران از سوی پکن و مسکو و پرهیز از برقراری روابط استراتژیک با تهران همچنان در یک دهه آینده برقرار خواهد بود؛ در نتیجه مانند گذشته، انتظار سیاست‌های حمایتی از روسیه و چین در قبال اهداف منزلتی ایران در یک دهه آتی دور از واقع به نظر می‌رسد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع فارسی

- زالی، نادر (۱۳۹۲)، آینده‌نگاری راهبردی در برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- نوری، وحید (۱۳۹۶)، منزلت‌طلبی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- نوری، وحید (۱۳۹۲)، «منزلت‌طلبی به مثابه سیاست خارجی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، تابستان.

منابع لاتین

- Barnett, Michael & Raymond Duvall (2005), "Power in International Politics", *International Organization*, Vol. 59, No. 1 (Winter), pp. 39-75.
- Blackwill . D, Robert & Walter B. Slocombe (2011), "Israel: A Strategic Asset for the United States", *Washington Institute for Near East Policy*, Washington DC.
- Campbell, Kurt & Brian Andrews (2013), Explaining the US 'Pivot' To Asia, Chatham House.
- Tsai, Sabrina (2013), Obama's Second Term in the Asia-Pacific Region: Reflecting on the Past, looking to the Future, Project 2049 Institute.
- <http://www.imf.org>
- <http://www.info.worldbank.org>
- <https://www.atlanticcouncil.org>
- <https://www.defense.gov>
- <https://www.economist.com>
- <https://www.foreignaffairs.com>
- <https://www.zirius.eu>

